

“LETÂİF-İ ÂSÂR”DA YAYIMLANAN BİR MUHÂVERE İŞİĞİNDA ŞEHRENGİZİN DÖNÜŞÜMÜ VE İSTANBUL

Derya KILIÇKAYA

ÖZ

1870’li yıllardaki İstanbul’un durumu o dönemin gazetelerinden öğrenilebilir. Özellikle bu yıllarda yayımlanan mizah gazeteleri, şehir insanının günlük alışkanlıkları ve yaşam tarzları hakkında bize önemli bilgiler sunar. Osmanlı’da çıkan ilk mizah gazetesi olan “Letâif-i Âsâr”, İstanbul şehri ve semtleri konusunda birçok yazı içerir. Bu gazetede 12 Nisan 1871 tarihinde yayımlanan bir muhâvere, Divan edebiyatının önemli bir türü olan şehrengizin yaşadığı dönüşümü gösterir. Bu muhâvere ayrıca İstanbul’un o zamanki kültürel ve sosyal durumu hakkında önemli bilgiler verir. Biz, öncelikle muhâvere ekseninde şehrengiz türünün geçirdiği değişimi ele aldık. İkinci olarak da muhâverede İstanbul şehrinin ve semtlerinin nasıl yer aldığını inceledik.

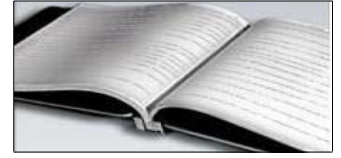
Anahtar Kelimeler: Letâif-i Âsâr, İstanbul, Beyoğlu, Mizah, Şehrengiz, Muhâvere

ISTANBUL AND THE TRANSFORMATION OF ŞEHRENGİZ WITHIN THE SCOPE OF THE COLLOQUY WHICH WAS PUBLISHED IN “LETÂİF-İ ÂSÂR”

ABSTRACT

Situation of İstanbul in 1870s can be learned from newspaper articles of that era. Especially humour newspapers, which were published at that time, give us information about daily habits and life styles of townspeople. “Letâif-i Âsâr”, which was the first humour newspaper in the Ottoman Empire, contained a lot of articles about İstanbul and its neighborhoods. The Colloquy, which was published in “Letâif-i Âsâr”, on 12nd of April 1871, shows the transformation of “Şehrengiz”, which is a significant genre of Divan Literature. The Colloquy also gives crucial information about social and cultural situation of İstanbul at that time. Firstly we are going to research the transformation of Şehrengiz within the scope of the colloquy. Secondly we are going to research how İstanbul and its neighborhoods take place in the colloquy.

Keywords: Letâif-i Âsâr, İstanbul, Beyoğlu, Humour, Şehrengiz, Colloquy

GİRİŞ

Osmanlı'da çıkan ilk mizah gazetesi olan “Letâif-i Âsâr”ın¹, 12 Nisan 1871 tarihinde yayımlanan 22. sayısında “İstanbul ile Beyoğlu Beyninde Bir Muhâvere” başlığıyla neşredilen yazı, şehir tanıtımı ve anlatımında gelenekten geleceğe nasıl bir değişimin yaşandığını göstermesi bakımından önemlidir. Bilindiği gibi şehrengiz divan edebiyatına ait manzum bir türdür. Genellikle mesnevi nazım biçimiyle yazılan şehrengizlerde şair, beğendiği bir şehrin özelliklerini ve güzel taraflarını anlatır.² “Letâif-i Âsâr”da yayımlanan metinde de bir tanıtım söz konusudur. Ancak, bu tanıtım şehrin tamamına ait değil de bir kısmına hastır. Metindeki “İstanbul” kelimesi esasında “İstanbul tarafı”nı; yani tarihî yarımadaı anlatmaktadır. Beyoğlu/Galata ise malum olduğu üzere, tarihî yarımadaının karşısında yer alan bir semttir.³ Metinde mizahî yollarla bu iki yerin karşılaştırılması ve tanıtımı yapılmıştır. Muhâverenin yazarı belli değildir. Yazar, kişileştirme ve karşılaştırma yoluna giderek tanıtımını yapmaya çalışır. Muhâvere; yani diyalog şeklinde düzenlenen metin tamamen “İstanbul” ile “Beyoğlu” arasındaki konuşmaya dayanır. “Letâif-i Âsâr”da yayımlanan bu mizahî yazı, bir şehrengiz örneği olarak algılanabilir. Ancak bu şehrengiz, düzyazı biçimindedir ve pek çok yönüyle geleneksel\ klasik tarzda yazılmış şehrengizlerden ayrılır. Mesela klasik şehrengizlerde o şehirde yaşayan güzellere yer verilirken, bu metinde ise şehir insanının nasıl vakit geçirdiğine ve şehrin fizikî özelliklerine değinilir. Metinde, şehrin güzellerinden bahsedilmemiştir. İncelediğimiz muhâvere, sadece şehir ve halkı hakkında genel bilgiler vermektedir. Biz, bu yazımızın ilk bölümünde klasik şehrengizlerin özellikleri ile “Letâif-i Âsâr”da yer alan değişmiş/dönüşmüş şehrengiz metninin ilk kısmını karşılaştırarak değerlendirmemize bir giriş yapacağız. İkinci kısımda ise sadece metne odaklanarak 1870’li yılların İstanbul’unu anlamaya çalışacağız.

¹ Osmanlı'da müstakil olarak çıkan ilk mizah gazetesi hiç şüphesiz Diyojen'dir. Ancak Letâif-i Âsâr, Diyojen'den daha önce; fakat gazete ilavesi olarak yayımlanmıştır. Bir gazete ilavesi olsa da esasında, mizah yayını olan Letâif-i Âsâr, bu sebeple ilk mizah gazetesi kabul edilir. Önce Terakki, sonra Terakki-Eğlence, daha sonra ise Letâif-i Âsâr adını alacak bu mizahi yayım, ileri sayılarında ilave halinden kurtulup müstakil bir hüviyete de bürünecektir. Dolayısıyla, Osmanlı'da ilk yayımlanan mizah gazetesi Diyojen değildir. Müstakil ilk mizah gazetesi Diyojen'dir: “Ülkemizde ilk yayınlanan mizah dergisinin Teodor Kasab'ın çıkardığı ‘Diyojen’ olduğu şeklinde yanlış bir kanaat vardır. Bu kanaatin yerleşmesinde Münir Süleyman Çapanoğlu'nun 1970’te yayınlanan ‘Basın Tarihinde Mizah Dergileri’ isimli çalışması gibi yapıtlar etkili olmuştur.” Konuya dair geniş bilgi ve açıklama için Erol Üyepazarıcı, “Türkiye’de Çıkan İlk Mizah Dergisinin Öyküsü: Terakki, Terakki-Eğlence ve Letâif-i Âsâr”, **Müteferrika**, Sayı 30, Kış, 2006, s. 85. Bu ilave mizah gazetesi, 11 Mayıs 1870 tarihinde çıkar. İlavesi olduğu esas gazetenin de adı aynıdır; yani Terakki. Bu gazete ise Ali Raşit ve Filip Efendiler tarafından 1868’de yayımlanır. Selim Nüzhet, **Türk Gazeteciliği**, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 48.

² “Şehrengizler, insan hayatının maddi ve manevi yönlerinin somutlaştığı mekânlar olan şehirleri ele alması bakımından oldukça önemli içermelere sahiptir. Edebi bir formla karşımıza çıkan ve sosyal hayata yansayan yönleriyle şehir ve şehir ruhunun temsil edilmeye çalışıldığı bu tür, tarihi ve kültürel veriler sunması açısından da oldukça önemlidir. Çünkü şehir, aynı zamanda insan demektir ve insanın yaptığı her şey, bu ortak mekâna adeta kazanmaktadır. Bu yüzden insana dair birçok bilginin, yaklaşımın yansımaları şehrengizlerde görmek mümkündür.” Ferhat Çiftçi, “Şehirden İnsana İnsandan Hakikate Uzanan Bir Eser Olarak ‘Harput Şehrengizi’”, **Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013 Bildiri Kitabı**, 2. Cilt Elazığ, 2013, s.969.

³ İstanbul, coğrafi açıdan araları denizle kesilen üç ana bölgeye ayrılır: “Fetihten neredeyse günümüze kadar ana bölgeler sırasıyla, İstanbul sur içi bölgesi, Galata ve Üsküdar olarak sıralanabilir.” Nejdert Ertuğ, **Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001, s. 222.

I-ŞEHRENGİZİN DÖNÜŞÜMÜ

“Letâif-i Âsâr”daki metinde, muhâvereyi başlatan taraf İstanbul’dur. Beyoğlu’na hitap eden İstanbul, konuşmasına onu suçlayarak başlar. Beyoğlu suçludur; çünkü İstanbul’da oturanları kendi tarafına çekmeye çalışmaktadır. Bu durum onun ağırına gider. “Kuzu gibi” oturmaktan başka bir şey bilmeyen, evden ve kahvelerden⁴ dışarı adım atmayan insanlar Beyoğlu’nun yüzünden gece bile evde duramaz hâle gelmişlerdir:

“İstanbul- Beyoğlu, Beyoğlu artık sen kadr ü itibarını taşırmaya başladın çünkü sekenemi daima kendi tarafına celb edip benim hukukuma dokunuyorsun. Benim kuzu gibi yani geceleri mahalle kahvelerinden başka bir yere çıkmayan ve tatil günleri evleri kapısından dışarı adım atmayan sekenem geceleri ve gündüzleri evlerinde oturamaz oldular âdeta seninle muhâkeme olacağım.” (Letâif-i Âsâr, 1871:1-3)

Klasik Türk edebiyatında yazılan şehrengizler, özellikle o dönemin sosyal yaşantısına ışık tutacak nitelikte bilgiler içerir.⁵ İncelediğimiz muhâverede de şehrengizin bu önemli özelliği mevcuttur. 1870’lerin başında İstanbul’un nasıl bir sosyal ve kültürel hayatı olduğunu bize aktaran yukarıdaki cümleler, tarihe yardımcı olacak niteliktedir.

“Letâif-i Âsâr”daki metin, Beyoğlu’nun cevap vermesiyle devam eder. Beyoğlu, bütün bu suçlamalara tepki ile karşılık verir. İstanbul bu konuda haksızdır; çünkü kendisi İstanbul ahalisini sekenesini zorla kendi tarafına çekmemektedir. İnsanlar, kendi istekleriyle Beyoğlu’na giderler. Bunun en önemli sebebi ise İstanbul’da eğlenecek bir yerin olmayışdır:

“Beyoğlu- Telaş etme ben senin sekeneni boğazına zincir takıp da tarafıma celb etmiyorum ya kendi istekleriyle geliyorlar sebebi nedir dersin. Sende bir eğlenecek yer bulamıyorlar bende ise envâî var.” (Letâif-i Âsâr, 1871: 1-3)

⁴ “Kahvehane kurumu 1550’li yılların başında bugünkü Türkiye coğrafyasına gelmiş, ilk örneği bu yıllarda İstanbul’un Tahtakale semtinde ortaya çıkmıştır.” Cem Sökmen, “Osmanlı’dan bugüne Kahvehaneler ve Kırathaneler”, **Diyanet Aylık Dergi**, S. 259, Temmuz 2012, s. 59.; “Zaman içerisinde kendisi de değişime uğrayan ve modernlik kavramından nasibini alan bu mekânlar, Osmanlı toplumunda ve sonrasında Cumhuriyetin kuruluş döneminde yaşanan sosyal ve siyasal değişimde aktif rol oynayan ve toplumun nabzını tutan yerler haline gelmişlerdir.” İsmail Ediz, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Kahvehaneler ve Sosyal Değişim”, **Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1, 2008, s. 179.

⁵ “Klasik Türk edebiyatında daha çok yerelliğin göstergesi olan şehrengiz türü, şehrin doğal güzellikleri ile, - çoğunluğu esnaf üzere- meşhurlarını tanıtın ve iktisadi yapıyı yansıtan eserlerdir. Söz konusu ettikleri yerlerin hem doğal ve mimari, hem de döneminin sosyal yaşantısına ışık tutacak bilgiler içerir. Bu bilgiler doğrudan tarihi belge olarak kabul edilmeler bile çoğu zaman tarihe yardımcı, bazan da tarihi belgenin olmadığı yerde belge hüviyeti kazanırlar.” Yaşar Aydemir, “Hâdî’nin Saray Şehrengizi”, **İlmî Araştırmalar**, S.12, 2001, s.31.

Klasik şehrengizler, mesnevi nazım biçimi ile yazıldığından bünyesinde münâcât, na't, sebeb-i te'lif, esas konu ve duâ bölümlerini barındırabilmektedir.⁶ Ancak, bu bölümlere yer vermeyen ve farklı nazım şekilleriyle yazılan şehrengizler de mevcuttur.⁷ Şehrin sosyal özelliklerinden bahseden “Letâif-i Âsâr”daki metin ise tamamen bir muhâveredir; yani düz yazıdır. Dolayısıyla, söze başlamak için herhangi bir giriş yapılmamış, esas konu hemen ortaya konulmuştur.

Beyoğlu'nun kendisini beğenip bende eğlenecek çok mahal var demesi üzerine, İstanbul “*Nen var bakalım.*” sorusunu sorar. Beyoğlu'nun bu soruya verdiği cevap kendinden emin olduğunu gösterir; çünkü bu semtin her şeyden önce intizâmlı bir bahçesi vardır.⁸ Bu bahçenin manzarasının ise eşi yoktur. Öyle ki orada bulunmak ve bu havayı solumak insanın ömrünü uzatır:

“B- Evvelâ bir bahçem var ki intizamca misli bulunur ise de mevkiinin naziri yoktur desem câizdir çünkü zemînden cihân görünür akşamüstü orada yarım saat oturmak insanın ömrünü artırır.”

⁶ “Klasik Türk edebiyatında yerleşim yerlerini konu edinen bilâdiyeler, sâhil-nâmeler dışındaki diğer bir tür de Fars edebiyatındaki karşılığı “şehr-âşûb” olan şehr-engizlerdir. Kelime manası “şehir karıştıran” olan şehr-engiz, edebî bakımdan “bir yerin tabii ve sosyal özelliklerinden bahseden bir nazım türü” olarak tanımlanmaktadır. Genel anlamda bir şehrin güzellikleri ve güzelleri için yazılan şehr-engiz türünün bilinen ilk örneklerini XVI. yüzyılın ilk yarısında Mesîhî ve Zâtî vermiştir. Klasik Türk edebiyatında, sayısı elliye (?) ulaşan şehrengizler genel olarak, mesnevi nazım şekli ile yazılmış ve münâcât, na't, sebeb-i te'lif, esas konu ve duâ bölümlerinden meydana gelmişlerdir.” Aysun Eren, **Defterdâr-zâde Ahmed Cemâlî'nin Metâlî-i Cemâlî ve Şehr-engiz-i İstanbul Adlı Eserleri (İnceleme-Metin)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Dan. Emine Yeniterzi, Semra Tunç, Konya, 2012, s.6.

⁷ “Daha çok klâsik mesnevi biçiminde kaleme alınan şehrengizler yanında kaside, gazel ve terkiib-i bend nazım şekilleriyle yazılmış şehrengizler de bulunmaktadır. Şehrengizlerde tevhid, münacaat, na't gibi bölümlere pek yer verilmezken sosyal yaşam, şehir hayatı ve şehrin güzellik unsurlarıyla ilgili değişik konular yansıtılmaya çalışılmıştır.” İlyas Yazar, “Dürri'nin Şehrengizinden Gümölcine'ye Bakış”, **Journal of Turkish Studies, Volume 2/2, Spring 2007, s.771.**

⁸ “İstanbul: dünyanın biricik bahçe ve yeşillik şehri, ‘garden city’si, eskiden beri mesireleriyle tanınmıştır.” Sedat Hakkı Eldem, **Türk Bahçeleri**, Millî Eğitim Basımevi, 1976.; “Tepebaşı Belediye Bahçesi: Bu havâli vaktiyle büyük bir mezarlıkmiş; Kasımpaşa'ya inen bayır aşağı sık sık serviler, birçok mezar taşları, aralarında da çayır çimen varmış; koyun, keçi, inek sürüleri otlar, mahalle karıları çamaşırlarını serer kuruturlar, çocuk da oynamış. 1854-1855'teki Kırım Harbi'nde, Türkiye'nin müttefikî olan Fransa'nın İstanbul'a askeri küt'aları gelip gider, bunların bandosu oraya gelip havalara çalar, halk etrafına toplanıp yere bağdaş kurar, dinlermiş.” Reşad Ekrem Koçu, “Belediye Bahçeleri”, **İstanbul Ansiklopedisi**, Beşinci Cild, İstanbul 1961, s. 2455.

Klasik dönemde Türkçe yazılmış şehrengizler, övgü üzerine kurulmuşlardır.⁹ “Letâif-i Âsâr”daki metin ise hem övgüyü hem de yergiyi barındırmaktadır. Muhâveredeki her taraf, kendini övüp karşısındaki yermektedir. Dolayısıyla, ortaya övgü-yergi karşımı bir metin çıkar.

Bahçe konusunda tartışmaya başlayan “İstanbul” ve “Beyoğlu”nun kendilerini ispat etme çabaları, muhâverenin tamamına yayılmıştır. Beyoğlu’nun bahçesine karşılık, İstanbul’un da Gülhâne’si vardır: “*İ- Bahçe bende yok mu Gülhâne’de umum için yapılan bahçe ne güne duruyor gitsinler orada eğlensinler.*” Gülhane, İstanbul tarafında bulunan gezilip görülecek bir yerdir. Muhâverede, semtlerin bünyelerinde bulundukları bu tip gezi mahallerine de yer verilmiştir. Metin, klasik şehrengizlerden farklı olarak şehrin güzellerini değil de özelliklerini anlattığı için, Agâh Sırrı Levend’in açıkladığı şehrengiz tiplerinden üçüncüsüne benzer.¹⁰ Levend, bu türle ilgili yazmış olduğu kitabında klasik şehrengizin dışında üç tip daha sayar. Bunların üçüncüsü, şehrin güzellerinden bahsetmeyip gezilip görülecek yerlerini anlatan şehrengizlerdir. İncelediğimiz metin, sadece gezi yerlerine has olmasa da klasik şehrengizin ana özelliği olan şehir güzellerinden bahsetmediği için, Levend’in verdiği üçüncü tipe yakındır.

Konu bahçeden açılınca ve “İstanbul”, kendini “Gülhâne” ile savunmaya kalkışınca “Beyoğlu” bu duruma tahammül edemez; çünkü Gülhâne, kendi bahçesi ile karşılaştırılmayacak kadar kötüdür. Burada çalgı yoktur, üstelik insanlar geç vakitlere kadar Gülhâne’de vakit geçiremezler:

“B- Efendim ihsân edin insâf edin insan bahçede oturacak bir yer ve cüz’i olsun bir ağaç sâyesi ve tetşît-i kalb için bir çalgı ister orada bunların hangisi var bir de zannedirim ki dediğin bahçeye olsa olsa gündüz gidilip saat on bire on bir buçuğa kadar durulabilir çünkü sonra kapılar kapanır. Binâenaleyh orası bendeki olan bahçe ile kıyas kabul etmez.”

Muhâvere yazarının şehrin içindeki insanlara yer vermemesi, bu şekilde bahçe gibi mekânlardan yola çıkarak anlatmaya çalışması, şehir tanıtımı bakımından pek çok şeyin değiştiğini gösterir. “Letâif-i Âsâr”, her şeyden önce bir mizah gazetesidir ve bu yayın şehri tanıtmak ve anlatmak için şiire başvurma gereği duymaz. Devir değişmiştir. Okuyucusuna ulaşabilmek ve anlaşılabilirlik adına, klasik şehrengizleri değiştirip dönüştürerek bir diyalog

⁹ “Yerli türlerden olan şehrengizlerde tercih edilen anlatım tarzları, başta tasvir olmak üzere övgü ve yergidir. Yergi daha çok Farsça örneklerde, övgü ise Türkçe örneklerde tercih edilmiştir. Türk edebiyatında tek yergi örneği ise Hayretî’nin Yenice Şehrengizi’dir.” Beyhan Kesik, “Yeni Bir Nüşadan Hareketle Hacı Derviş’in Mostar Şehrengizi”, **Turkish Studies**, Volume 5/3 Summer 2010, s.369-370.

¹⁰ “Bir şehrin güzellerinden bahsetmeyerek yalnız gezilip görülecek yerlerini anlatan şehrengizler: Lâmiû Çl. nin Bursa Şehrengiz’i ile, Nazûk Abdullah’ın Bursa’yı öven “terkib-i bend” şeklindeki manzumesi gibi.” Agâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul**, İstanbul Enstitüsü Yay., İstanbul, 1957, s.14.

haline getirir. Bununla da yetinmeyip, şehrengizin içinde bulunması gereken ana özellikleri atarak onu başkalaştırır. Böylelikle, okuyucuya daha rahat ulaşacaktır. Eski şehrengizleri tekrar etmenin bir anlamı yoktur. Sonuç, hep aynıdır. Her ikisinde de esas amaca ulaşılır ve şehir tanıtılır. Muhâvere yazarının Lâmiî Çelebi'nin yolundan gitmesindeki ana sebep, metnin yayımlandığı yerin bir gazete oluşudur. Bu gazete 1870'li yıllarda, Abdülaziz¹¹ devrinde neşredilmiştir. Elbette burada çıkan yazılar, eski eserlere benzemeyecektir. Ancak, klasik dönemdeki Lâmiî Çelebi'nin devir arkadaşlarından farklı bir yol tutması, onun tasavvufi kişiliği ile açıklanabilir.¹²

II- MUHÂVEREDEKİ İSTANBUL

Beyoğlu, kendi meziyetlerini durmadan anlatınca “İstanbul” daha da meraka düşer ve “*Ey daha nen var bakalım.*” şeklinde karşılık verir. Beyoğlu'nun bu soruya verdiği cevap, dönemin gazinoları hakkına bize bilgi verir niteliktedir. Söylediğine göre, Beyoğlu'nda pek çok gazino vardır ve bunların içinde bulunan şarkıcı ve çalgıcılar, insanların güzel vakit geçirmelerini sağlarlar:

“B-Müteaddid gazinolarım var ki her birinde başka başka ve takım takım hânende ve sâzendeler nağme-perdâz ve dinleyenler zevkyâb olurlar güzel vakit geçirirler el-hâsıl iki ahbâb bir yere gelip de muhabbet edecek ve iki kadeh rakı içecek münâsib pek çok mahaller vardır.”

İstanbul'un, bu gazinololu cevaba itirazı gecikmez; çünkü İstanbul tarafında da gazino vardır. Metinden bu mekânın adının Unkapanı Gazinosu olduğunu öğreniyoruz: “*İ- Bende çalgılı gazino yok mu işte Unkapanı Gazinosu.*” Beyoğlu'na göre, Unkapanı Gazinosu'nun müşterilerine sağladığı şartlar çok kötüdür. Birincisi, bu mekân fazlasıyla basık ve sıkıcıdır. İkincisi özellikle kışın izdihamdan içinde durulamayacak hale gelir:

¹¹ “Osmanlı padişahlarından Mahmud II'un üçüncü oğludur; Şubat 1830 (15 Şaban 1245)da doğmuştur.” A.H. Ongunsu, “Abdülaziz”, **İslâm Ansiklopedisi**, 1. Cilt, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950, s. 57.; “Sultan Abdülaziz, büyük birâderi Abdülmecîd Han'ın vefâtı üzerine, Osmanoğulları hanedanının en büyük evladı olarak, henüz 32 yaşında tahta çıktı (25 Haziran 1861\ 16 zilhicce 1277 Salı) Annesi, gayet dindar ve hayırsever bir kadın olarak tanınan Pertevniyâl Sultan'dı.” Ziya Nur Aksun, **Darbe Kurbanı Abdülaziz Han**, Yay. Haz. Erol Kılınç, Ötüken Yay., İstanbul, 2009, s. 13.

¹² “Lâmiî Çelebi'ye âit Şehrengiz-i Bursa alı bu eser, Bursa'nın tabii ve coğrafi güzelliğinin tasviri gayesiyle yazılmıştır. Bu bakımdan konusu itibariyle yegânedir. Diğer şehrengizlere göre, ilk bakışta göze çarpan bu açık farkın sebebi, şairin tasavvufî karakteri ve eserin devrin padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a takdim gayesi ile yazılmış olmasıdır.” M. Murat Yurtsever, “Lâmiî Çelebi'nin 'Bursa Şehrengizi'nde Mekân Tasvirleri”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 2, C. 2, Yıl: 2, 1987, s. 243.

“B- Aman efendim insâf edin Unkapanı Gazinosu bir surette dar ve basık yermiş ki zannederim yazın deliyi bağlasalar orada oturmaz kışın dersen izdihamdan ve dumandan göz gözü görmez on dakika oturan şifayı bulur.”

Beyoğlu'na Unkapanı Gazinosu'nu beğendiremeyen İstanbul, bu sefer de bir başka gazinoyu öne sürer ve onunla övünmeye çalışır: “İ- Fener Gazinosu'na ne dersin?” Beyoğlu'nun, Fener Gazinosu için de söyleyecekleri vardır. O, söze bazı şeylerin hakkını teslim ederek başlar. Fener Gazinosu'nun bulunduğu mevki, bahar mevsiminde elverişli olabilmektedir. Ancak bahar kırlarda gezme mevsimi olarak bilindiğinden, bu aylarda kimse Fener Gazinosu'na uğramaz. Yazın, bu gazinoda oturmanın imkânı yoktur. Kışın gazinoya gitmek isteyenler ise Fener'e işleyen vapurların intizamsızlığı ve kayıkçıların münasebetsiz hareketleri yüzünden¹³ gitmeye cesaret edemezler:

“B- Onun mevkii esnâ-yı bahârda biraz elverişli ise de o mevsim kırlarda gezmek zamanı olduğundan kimse gitmez yazın ise sıcağın oturulmaz kışın dahi köprü derûnunda işleyen vapurların adem-i intizamından ve kayıkçıların evzâ-ı nâbecâsından kimse gitmeye cesaret edemez.”

İstanbul'a göre Beyoğlu, haksızlık yapmaktadır. Sürekli kendini övüp karşı tarafı yeren Beyoğlu, kendi eksiklerini görmemektedir. Vapurların intizamsızlığını ve kayıkçıların fenalıklarını dile getiren semt, kendi tarafına geçmek isteyen insanların köprü için çektikleri meşakkati ise hiç dile getirmez. Hâlbuki Galata Köprüsü'nün¹⁴ açık olduğu zamana denk gelen insanlar, bu yüzden Beyoğlu'na geçemeyip mağdur olmaktadır:

¹³ “İstanbul, Haliç ve 30 kilometrelik boğaz nedeniyle, su yolunu kullanmak zorunda olan bir kenttir. Bu zorunluluk sonucu Osmanlı'ya özgü bir deniz taşıtı geliştirilmiş, adına da kayık denmiştir.” **Deniz Müzesi Tarihi Kayıklar Galerisi**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 1998, s. 4.; “Kayıkçıların sıraya girerek, nöbetleşe yolcu almaları düzenlerinin temel esaslarındandır.” H. Nejdet Ertuğ, **Osmanlı Ulaşım Sisteminde Kayıkçılık**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Dan. Mustafa Erkal, İstanbul 1995, s. 38.; “İstanbul ulaşımını sadece kendilerinin sağladıkları dönemlerde, kayık işletmeciliği ve bu meslek dalında çalışanlar, yani bu teknelerin profesyonel düzenleri, Osmanlı tarafından son derece sıkı bir şekilde bütün ayrıntılarıyla kurallara bağlanmıştı.” Çelik Gülersoy, **Kayıklar**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1983, s. 173.

¹⁴ “19. yüzyılın ortalarında ticari ilişkilerin artması ve sarayın tarihi yarımadadan Beşiktaş'a taşınması kent içi ulaşımının Eminönü-Karaköy aksı üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Yine bu dönemde Avrupa'dan ithal edilen atlı binek arabaları yaygınlaşmış ve böylece Haliç'in iki yakası arasında yeni ulaştırma araçlarına da hizmet verebilecek ikinci bir köprü yapma gereksinimi ortaya çıkmıştır. Unkapanı-Azapkapı arasında 1836'da açılan Hayretiye Köprüsü'nün alternatifi olarak 1261\1845'te Karaköy ile Eminönü arasında yine ahşap malzemeyle Tersane'de yapılan bu köprünün strüktürü, bundan sonra Haliç üzerinde kurulacak üç köprüye daha model olmuştur. Galata ile İstanbul arasında yapılan bu ilk köprü, sallar üzerine inşa edilen hayretiye Köprüsü'ne genel özellikleriyle benzemekle birlikte, dubalı olarak yapılmıştır.” Gülşün Tanyeli-Yegân Kâhya, “Galata Köprüleri”, **İstanbul**, S. 42, Temmuz 2002, s. 132.

“İ- Fener Gazinosu’na gitmek için vapurlarla kayıkçuların fenalığını ortaya koyuyorsun da senin tarafına geçenlerin köprüünün açık vaktine tesadüf ettiklerinde çektikleri meşakkati hiç mevzu-yı bahs etmiyorsun.”

Beyoğlu, bu noktada da kendini savunacak ve İstanbul’un suçlamalarına kulak asmayacaktır. Her bakımdan güveni tam olan Beyoğlu, kendi güzelliklerinin çokluğunun bu tip kusurlarını örttüğünü ve göstermediğini iddia eder. Köprü bahsine gelince, bunun için halk zaten galeyana gelmiş ve isyan etmiştir. İstanbul’un bu tepkilerden haberdar olması gerekir. Üstelik köprüünün açıklığını bir zahmet olarak görenlerin, köprü içi vapurlarına binip Fener’e seyahat etmeleri imkânsızdır; çünkü bu vapurlara binmek her bakımdan eziyettir. Köprüünün açıklığı ve bu hususta çekilen eziyet, Fener’e işleyen vapurlarda çekilen zahmetin yanında hiç kalır:

“B- Efendim bendeki muhassenat ol kadar rahatsızlığı unutturur. Bununla beraber köprüünün vakitsiz açılmaması için halkın ne derece bağırışıp çağrıştıklarından haberdar değil misiniz? Diyeceğim, o kadar küçük zahmeti bile ihtiyar etmek istemeyenler, taş mavnasına¹⁵ binmekten daha beter olan köprü içi vapurlarına binmesini nasıl ihtiyar ederler.”

Bütün muhâvere boyunca, en çok söz alan ve konuşan taraf her zaman Beyoğlu olmuştur. Beyoğlu, karşısındaki İstanbul’u bastırmaya ve sindirmeye çalışır. Kendi kusurlarını görmezden geldiği gibi, karşısındakini de sürekli küçümser. Beyoğlu’nun bu kadar çok söz sahibi olmasındaki sebep ise İstanbul’dur. Muhâvere boyunca İstanbul, sorduğu sorularla Beyoğlu’nun konuşmasını sağlar: *“İ-Ey daha nen var.”* Bu soru karşısında artık Beyoğlu duramaz ve bünyesinde iyi ve güzel ne barındırıyorsa İstanbul’a tek tek saymaya başlar. Bir kere, Beyoğlu’nda geceleri sokakta gazlar yanmaktadır.¹⁶ Geceleyin Beyoğlu’nun bütün dükkânları açık olur, böylelikle gecenin gündüzden bir farkı kalmaz. Halkın eğlenmesi için, tiyatronun yanı sıra gazinolar da mevcuttur. Balolar düzenleyen ve dernekler açan Beyoğlu’nun, otelleri\misafirhaneleri de vardır. Lokantalarında her zaman lezzetli yemekler bulunur.¹⁷ Beyoğlu, kendi güzelliklerini saymaktan yorulur. Ancak, İstanbul tarafı kendisi gibi değildir. Konuşmasına suçlayıcı cümlelerle devam eden Beyoğlu, İstanbul’a şunları der:

¹⁵ Mavna: *“Eşya naklinde kullanılan ve kürekle hareket ettirilen gemilere mavna denir.”* Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, M.E.B. Yay., İkinci Basılış, İstanbul, 1971, s. 423.; *“Boğaziçi ve Haliç’te yük taşımacılığı ve yolcu ulaşımı, pazar kayıkları ve mavnalarla sağlanırdı.”* Ahmet Güleriyüz, Hande Yüce, **Şirket-i Hayriye’nin Boğaziçi Vapurları**, Çev. Suzan Alptekin, Renan Mengü, Denizler Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 11.

¹⁶ *“Osmanlı Devleti’nde aydınlatma uygulamaları imtiyaz verilen yerli ve yabancı sermayedarla 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır. Aydınlatma önceleri sadece sarayların havagazıyla aydınlatılması şeklinde ortaya çıkmış ardından da artan fazla ile bu saraylara yakın civar caddeler aydınlatılmıştır.”* Emine Erol, *“Osmanlı Devleti’nde Aydınlatma Uygulamaları ve Verilen İmtiyazlar”*, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 175, Ağustos 2008, s. 201.

¹⁷ *“Bilindiği gibi, Pera’da lokanta ve içki kültürü, ancak 19’uncu yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru başlamıştı.”* Behzat Üsdiken, *“Eski Beyoğlu’nda Restaurant, Birahane, Bar, Gazino ve Meyhaneler I”*, **Toplumsal Tarih**, S. 3, Mart 1994, s. 20.

“Sende bir adam saat birde ikide fenersiz sokağa çıkıp da komşusuna gidecek olsa zaptiyeler çevirir, çevirmeseler bile biçâre adam çamura batmaktan ve köpeklerin üzerine basmaktan yürüyemez¹⁸ ve adam on paralık bir şey alacak olsa dükkân açtıramaz ve mahalle kahvesinden başka bir yere gidip üç kişiyle görüşemez. Kimsesi olmayan bir adam handan başka yatacak bir yer bulamaz. Evinde taam etmeksizin hanesinden çıkan bir adam temizce bir lokanta bulup da istediği taamı yiyemez. Temizce bir araba kiralamak isteyen bulamaz.¹⁹ Hâl böyleyken sekenenizin bana olan meyl ü rağbetinden dolayı hiddet etmeniz nâ-becâ ve haksızdır. Düşünseniz siz de insâf edersiniz.”

Bütün bu suçlamalar karşısında çaresiz kalan ve susan İstanbul tarafı, Beyoğlu'nun hakkını teslim eder. Ancak, tek bir noktada karşı çıkar o da tiyatro meselesidir. Önceleri, tiyatro sadece Beyoğlu'nda bulunuyordu.²⁰ Sonradan sur içinde de bir tiyatro açıldı. İsmi Gedikpaşa Tiyatrosu olan bu sahne²¹, Güllü Agop tarafından işletilir.²² İstanbul insanı tarafından rağbet görmemektedir. İstanbul, bu durumu şöyle şikâyet eder:

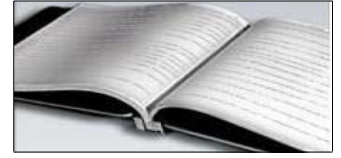
¹⁸ “Yolu İstanbul'a düşen pek çok Batılı seyyahı şaşırtan, hatta şoka uğratan şey, şehir sokaklarında dolaşan köpek sürülerinin görünüşünden çok, bu yaratıklarla halk arasındaki ilişkilerdir.” Catherine Pinguet, **İstanbul'un Köpekleri**, Çev. Saadet Özen, YKY, İstanbul, 2009, s. 27.; “19. yy'da İstanbul'u gezen hemen tüm yazarlar, şehrin köpeklerine anılarında en azından birkaç satır ayırmışlardır. Bu yazarlar sokak köpeklerini İstanbul sosyolojisinin bir parçası sayıyorlar ve onları şehircilik açısından değerlendiriyorlardı.” Taner Timur, “Köpekler”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1994, s. 87.

¹⁹ “İstanbul'da şehir içi ulaşımında binek arabası kullanılması oldukça yakın bir dönemde başlamıştır.” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1993, s. 287.; “Osmanlı İmparatorluğu'nun on dokuzuncu asır ortasına kadar devam etmiş olan mutlakiyeti mutlaka, hudutsuz istibdad idaresi büyük şehirlerde ve dolayısı ile başta İstanbul'da halkın arabaya binerek dolaşmasına asırlarca lüzum görmemiştir.” Reşad Ekrem Koçu, “Araba, Arabacı; Saray, Konak, Kira ve Yük Arabaları ve Arabacıları”, **İstanbul Ansiklopedisi**, İkinci Cilt, İstanbul, 1959, s. 902.; “1825'e kadar İstanbul'da yaya egemenliği, faytona binmek sadece padişahın imtiyazı idi.” **Tarihi Yarımada (Eminönü-Fatih) 1\5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Raporu**, II. Cilt, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 2003, s. 4-389.

²⁰ Bahsi geçen tiyatro Fransız Tiyatrosu'dur. (Palais de Crystal): “İstanbul'da yapılan ilk tiyatro binası, Palais de Crystal adıyla da bilinen, eski Fransız Tiyatrosu'dur.” Yavuz Pekman, **Geleceğe Perde Açan Gelenek Geçmişten Günümüze İstanbul Tiyatroları II (Beyoğlu, Şişli, Beşiktaş ve Çevresi)**, YKY, İstanbul, 2011, s. 29.; Fransız Tiyatrosu'ndan önce, Beyoğlu'nda tiyatro sanatı şu şekildeydi: “Tanzimat'ın ilanından sonraki ilk yıllarda Beyoğlu'nda eski Tokathyan, sonraları Konak otelinin bulunduğu yerde yapılmış olan Giustiniani tiyatrosunda zaman zaman yabancı artistler tarafından dramatik temsiller düzenlenmiştir.” Refik Ahmet Sevensil, **Türk Tiyatrosu Tarihi II Opera San'atı İle İlk Temaslarımız**, M.E.B. Yay., İkinci Basılış, İstanbul 1969, s. 46.

²¹ “Gedikpaşa Tiyatrosu memleketimizde Türk dilinde devamlı temsiller veren ilk sahne teşekkülüdür.” Refik Ahmet Sevensil, **Türk Tiyatrosu Tarihi III Tanzimat Tiyatrosu**, M.E.B. Yay., İstanbul, 1961, s. 53.; “İstanbul'da Suriçi bölgesine inşa edilen ilk tiyatro binası Gedikpaşa Tiyatrosu'ydü.” Kerem Karaboğa, **Geleceğe Perde Açan Gelenek Geçmişten Günümüze İstanbul Tiyatroları I (Suriçi İstanbul'u, Bakırköy ve Çevresi)**, YKY, İstanbul, 2011, s. 17.

²² “1840'ta İstanbul'da doğan Osmanlı dönemi tiyatro oyuncusu, yönetmeni ve Türk tiyatrosunun kurucularından olan Ermeni asıllı Agop Vartovyan, “Güllü Agop” olarak tanınır; sonraları Müslüman olarak ‘Mehmet Yakup’ ismini alır.” Selda Hızal, **İstanbul'un 100 Sahne Sanatçısı**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yay., İstanbul, 2012, s. 3.

“İ-Vâkıâ, hakkınız var lakin en ziyade hiddetimi mûcib olan şu ki evvelleri tiyatroyu bahane ederek sizin tarafa geçerler idi. İki senedir bende de bir tiyatro açıldı. Buna gitmeyip de yine sendeki tiyatroya gidiyorlar ve bîçare tiyatrocuyu yedi sekiz kişiye karşı oyun verdiriyorlar buna tiyatrocunun dahi canı sıkılıyor. Herifin hakkı da var ya.”

Beyoğlu'nun bu itiraza da elbette bir cevabı vardır. Ona göre, İstanbul tarafındaki bu tiyatro bir salaştan ibarettir. Üstelik tiyatroda konuşulan dilin ne olduğu anlaşılammaktadır. Bu tip yerlere giderek rahatsız olmanın da hiçbir anlamı yoktur:

“B- Efendim doğrusunuz lakin işittiğime göre dediğiniz bir salaştan ibaret imiş. Oynanılan oyunların ise ne lisânla olduğu anlaşılammıyormuş. Artık öyle yere kim gider de muazzeb olur.”

Bunca söz karşısında artık kendini savunamaz hale gelen İstanbul tarafı, pes eder ve Beyoğlu'nun suçlamalarında tamamen haklı olduğunu itiraf eder. Ancak, Beyoğlu'nun şu hususu da unutmaması gerekir: *“On seneye varmaz dediğiniz şeylerin hepsini bende de görürsünüz sizinle ol vakit görüşürüm.”* Beyoğlu'nun bu söze cevabı ise “İnşâallah”tan ibarettir. Sonunda, bu kadar “gevezelik” etmesinin nedeninin İstanbul'u bu hususta ikna etmek ve Beyoğlu'nun; yani kendisinin hakkını teslim ettirmekten ibaret olduğunu dile getirir. Burada ise muhâvere sona erer.

SONUÇ

Beyoğlu, özellikle 19. yüzyılda gelişen ve tarihî yarımada'nın\sur içi İstanbul'unun karşısında, Haliç'in diğer yakasında bünyesinde barındırdığı çeşitli insanlarıyla dikkat çeken bir yerdir. İncelediğimiz muhâverede, sur içi İstanbul'unun Beyoğlu karşısındaki yenilgisini görmekteyiz. Bir şehrengiz olarak da düşünebileceğimiz bu metin, klasik şehrengizlerden pek çok açıdan farklılık gösterse de temelde aynı amaç için yazılmıştır: bir şehri tanıtmak. Ancak bu muhâverede, tanıtmının yanında semtlerin karşılaştırılmasına da yer verilerek farklı bir yol izlenir. Metnin sahibi bu semtleri, güzelliklerini\özelliklerini şiir formunda anlatmak yerine düz yazıyı\muhâvereyi tercih etmiştir. Böylelikle, 19. asırda yayımlanan mizah gazetesi Letâif-i Âsâr'da bir şehri veya semti tanıtmak için klasik şehrengizlere gerek duyulmadığı onun yerine şehrengizin dönüşmüş ve değişmiş şekillerine yer verildiği görülür. Artık, devrini tamamlamış olan klasik şehrengizle bir yere varılamayacağını anlayan mizah gazetesi yazarları Karagöz- Hacivat gibi birbiriyle tartışan iki şehri karşı karşıya getirir. Onları kişileştirir. Rahat anlaşılabilir metinler ortaya koyduğu için de mesajını daha kolay ifade eder.

Bu muhâvere bize 19. asır gazetelerinde, şehir tanıtımı yapmak için artık klasik şehrengizlere değil de dönüştürülmüş bu tip şehrengizlere başvurulduğunu gösterir.

Bugün Beyoğlu, 19. asırdaki çekiciliğini hâlâ muhafaza etmektedir. “İstanbul”un belirttiği gibi, insanları sürekli kendine çekmektedir. 19. asırdan bu yana Beyoğlu, hep çekiciliğini korumuş İstanbul tarafının insanlarını kendine çağırmıştır. Oraya gidenler, kendilerini bir Avrupa şehrinde gibi hissetmekte ve farklı duygulara kapılmaktadırlar. Bizim, bu muhâvereden çıkardığımız bir başka sonuç ise Beyoğlu’nun insanların gözündeki konumunun değişmediğidir. Bugün, özellikle gençler için çekiciliğini koruyan Beyoğlu, Avrupaî yaşamı ve barındırdığı için bu kadar ilgi çekmektedir. Bu semt, bünyesinde tarihi ve maneviyatı barındıran İstanbul tarafının karşısında belki de bu yüzden hep kazanmaktadır. Yüzünü Tanzimat ile beraber Batı’ya döndüren insanımız, Beyoğlu’nu da Batı’nın bir kopyası olarak görmektedir.

KAYNAKÇA

AKSUN Ziya Nur, Darbe Kurbanı Abdülazîz Han, Yay. Haz. Erol Kılınç, Ötüken Yay., İstanbul, 2009.

AYDEMİR Yaşar, “Hâdî’nin Saray Şehrengizi”, İlmî Araştırmalar, S.12, 2001.

ÇİFTÇİ Ferhat, “Şehirden İnsana İnsandan Hakikate Uzanan Bir Eser Olarak ‘Harput Şehrengizi’”, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013 Bildiri Kitabı, 2. Cilt Elazığ, 2013.

Deniz Müzesi Tarihi Kayıklar Galerisi, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 1998.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1993.

EDİZ İsmail, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Kahvehaneler ve Sosyal Değişim”, Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1, 2008.

ELDEM Sedat Hakkı, Türk Bahçeleri, Millî Eğitim Basımevi, 1976.

EREN Aysun, Defterdâr-zâde Ahmed Cemâlî’nin Metâli-i Cemâlî ve Şehr-engîz-i İstanbul Adlı Eserleri (İnceleme-Metin), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Dan. Emine Yeniterzi, Semra Tunç, Konya, 2012.

ERTUĞ H. Nejdî, Osmanlı Ulaşım Sisteminde Kayıkçılık, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Dan. Mustafa Erkal, İstanbul 1995.

EROL Emine, “Osmanlı Devleti’nde Aydınlatma Uygulamaları ve Verilen İmtiyazlar”, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 175, Ağustos 2008.

ERTUĞ Nejdî, Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001.

GÜLERSOY Çelik, Kayıklar, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1983.

- GÜLERYÜZ Ahmet; YÜCE Hande, Şirket-i Hayriye'nin Boğaziçi Vapurları, Çev. Suzan Alptekin, Renan Mengü, Denizler Kitabevi, İstanbul, 2002.
- HIZAL Selda, İstanbul'un 100 Sahne Sanatçısı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yay., İstanbul, 2012.
- KARABOĞA Kerem, Geleceğe Perde Açan Gelenek Geçmişten Günümüze İstanbul Tiyatroları I (Suriçi İstanbul'u, Bakırköy ve Çevresi), YKY, İstanbul, 2011.
- KESİK Beyhan, "Yeni Bir Nüshadan Hareketle Hacı Derviş'in Mostar Şehrengizi", Turkish Studies, Volume 5/3 Summer 2010.
- KOÇU Reşad Ekrem, "Araba, Arabacı; Saray, Konak, Kira ve Yük Arabaları ve Arabacıları", İstanbul Ansiklopedisi, İkinci Cild, İstanbul, 1959.
- KOÇU Reşad Ekrem, "Belediye Bağçeleri", İstanbul Ansiklopedisi, Beşinci Cild, İstanbul 1961.
- LETÂİF-İ ÂSÂR, nr. 22, 12 Nisan 1871, 21 Muharrem 1288,, s.1-3.
- LEVEND Agâh Sırrı, Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul, İstanbul Enstitüsü Yay., İstanbul, 1957.
- ONGUNSU A.H., "Abdülaziz", İslâm Ansiklopedisi, 1. Cilt, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950.
- PAKALIN Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II, M.E.B. Yay., İkinci Basılış, İstanbul, 1971.
- PEKMAN Yavuz, Geleceğe Perde Açan Gelenek Geçmişten Günümüze İstanbul Tiyatroları II (Beyoğlu, Şişli, Beşiktaş ve Çevresi), YKY, İstanbul, 2011.
- PINGUET Catherine, İstanbul'un Köpekleri, Çev. Saadet Özen, YKY, İstanbul, 2009.
- Selim Nüzhet, Türk Gazeteciliği, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1931.
- SEVENGİL Refik Ahmet, Türk Tiyatrosu Tarihi III Tanzimat Tiyatrosu, M.E.B. Yay., İstanbul, 1961.
- SEVENGİL Refik Ahmet, Türk Tiyatrosu Tarihi II Opera San'atı İle İlk Temaslarımız, M.E.B. Yay., İkinci Basılış, İstanbul 1969.
- SÖKMEN Cem, "Osmanlı'dan bugüne Kahvehaneler ve Kırathaneler", Diyanet Aylık Dergi, S. 259, Temmuz 2012.
- TANYELİ Gülsün-KÂHYA Yegân, "Galata Köprüleri", İstanbul, S. 42, Temmuz 2002.
- Tarihi Yarımada (Eminönü-Fatih) 1\5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Raporu, II. Cilt, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 2003.
- TİMUR Taner, "Köpekler", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., İstanbul1994.
- ÜSDİKEN Behzat, "Eski Beyoğlu'nda Restaurant, Birahane, Bar, Gazino ve Meyhaneler I", Toplumsal Tarih, S. 3, Mart 1994.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 54

Mart - Nisan 2016

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

ÜYEPAZARCI Erol, “*Türkiye’de Çıkan İlk Mizah Dergisinin Öyküsü: Terakki, Terakki-Eğlence ve Letâif-i Âsâr*”, Mütferrika, Sayı 30, Kış, 2006.

YAZAR İlyas, “Dürrî’nin Şehrengizinden Gümölcine’ye Bakış”, Journal of Turkish Studies, Volume 2/2, Spring 2007.

YURTSEVER M. Murat, “Lâmîf Çelebi’nin ‘Bursa Şehrengizi’nde Mekân Tasvirleri”,Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 2, C. 2, Yıl: 2, 1987.